

ՄԱՆԸ ԵՒ ԱՆՄԱՀՈՒԹԻՒՆԸ

Յաւիտենականութեան եւ ժամանակի յարակարծիքը (paradoxe) գոյութիւն չունի միայն յարաբերաբար աշխարհի ըլլալիքին, ան կը հաստատուի նաեւ անձին վախճանին պարագային։ Արդարեւ, կ'առարկայացնենք յաւիտենական կեանքը, զայն կը նիւթացընենք և կը շփոթենք անդրգերեզմանեան գոյութեան հետ։ Ան կ'երեւայ մեզի իբրեւ վայր (sphère) մը էակին, պարզապէս բոլորովին տարբեր մերինէն։ Բայց յաւիտենական կեանքը, եթէ զայն առնենք ներքնապէս, իր սկզբունքով իսկ ունի բոլորովին ուրիշ յատկութիւն մը քան բնական եւ նոյնիսկ գերբնական կեանքը՝ նկատի առնուած իր ամբողջին մէջ։ Անկէկա ոգեկան կեանք մըն է, ուր յաւիտենականութիւնը կը սկսի տակաւին ժամանակին մէջ։ Եթէ մարդուն կեանքը ամբողջութեամբ փոխակերպուած ըլլար ոգեղէն կեանքի, եթէ ոգեղէն սկզբունքը վերջնականօրէն նուաճէր հոգեկան եւ մարմնական տարրը, մահը՝ իբրեւ բնական իրողութիւն, երբեք պիտի չյայտնուէր, եւ յաւիտենականութեան

ժամանակը, ու մտած ըլլալ տարբեր տարբեր բարեխառնութիւններուն մէջը անոր ջուրերուն։ Եւ սակայն ամէն մարդու տըրուած է հաշտ ապրիլ ինք իր մէջ, ինք իր հոգիին հետ, զայն տանելու համար իր ամէնէն մաքուր վախճանին, Լոյսին, համայնական Սիրոյն, Երջանկութեան։ Որովհետեւ այդ է լիութիւնը, արքայութիւնը հոգիին։ Նոյնքան երկնային, աստուածային, որքան մեր էութիւնը։ Անփոխարինելի այս լիութեան, ներքին հրճուանքին գիւտը կ'ընէ նաեւ միւս պատգամը Յիսուսին — «Արքայութիւն Աստուծոյ ի ներքս ի ձեզ է» — մատնանշելով աւագանը որուն ճոխութեան, վայելչութեան ի սպաս պէտք է գործածուի ամէն շնորհ, ամէն կարելիութիւն որ երկնքի արքայութեանէն երակ մը կը բանայ բացաստանին վրայ մեր հոգիներուն։

ԹՈՐԳՈՄ ԱՔԵՂԱՅ

մէջ անցքը առանց միջնորդի տեղի պիտի ունենար։ Վասնզի, յաւիտենական կեանքը ապագային կեանքը չէ, այլ ներկայինը, վայրկեանին խորութեանը մէջ, ուր կ'իրաւ գործուի ճշգրտօրէն ժամանակին խզումը։ Ահա թէ ինչո՞ւ այն յղացքը, որ կը դնէ յաւիտենականութիւնը ապագային մէջ, իբրեւ անդրգերեզմանեան գոյութիւն, որ մահուան կը սպասէ, ժամանակին մէջ հազորդակցելու համար աստուածային կեանքին, կը սարգէ բարոյադիտական սխալ մը։ Ապագային մէջ, ի վերջոյ, յաւիտենականութիւնը պիտի չհաստատուի երբեք, որովհետեւ ան իր մէջ գէշ անվախճանութիւն ունի միայն։ Եւ զժոխքն է միայն որ կրնանք նկատի ունենալ այս կերպարանքին տակ։ Կեանքի առարձակման (projection) այս դադարումը ժամանակին մէջ, կը համապատասխանէ, ըստ Հայտէկերի եղբարանութեան (terminologieին) մտահոգութեան այն դադարումին, որ ժամանակի մէջ կը բերէ էակը։ Մահը, դուրսէն գոյութիւն ունի իբր որոշ բնական իրողութիւն մը, որ կը յայտնաբերուի ապագային մէջ, և կը յայտնէ ժամանակաւորութիւնը (temporalisationը) էակին, ու կեանքի առարձակումը ապագային մէջ։ Դեբսէն, այսինքն յաւիտենականութեան տեսակէտէն, յայտնուող վայրկեանի խորութեան մէջ, մահը գոյութիւն չունի, ան մէկ պահն է միայն յաւիտենական կեանքին, կեանքի խորհուրդին։ Մահը գոյութիւն ունի միայն աստեղորին մէջ, ժամանակաւորութեան (temporalisé) էակին մէջ, «բնութեան» կարգին մէջ։ Եւ որպէսզի ոգեկանութիւնը զարգացնենք, մարդը զնենք գոյութեան ուրիշ կարգի մը մէջ, հաստատելու համար յաւիտենականը կեանքին մէջ, պէտք է մահը ընկճենք, զայն յաղթահարենք։ Բայց մահը ընկճելը և յաղթելը ըսել ուզել չէ զայն մոռնալ և անզգայ դատնալ իր նկատմամբ, այլ զայն ընդունել ոգիին մէջը, ուր կը դադրի ըլլալէ բնական իրողութիւն մը ժամանակին մէջ, դառնալու համար յաւիտենականէն բխող իմաստի յայտնութեան։

Անձնական, ինչպէս տիեզերական յայտնութիւնները, ազգերու և քաղաքակրթութիւններու, ինչպէս ընկերութեան և պետութեան պատմական ձեւերու մահերը, կը յայտնեն կեանքի յաւիտենական ճշմար-

տութեան և իմաստի սչարագէտն ողեկու-
չում մը: Անոնք կը յայտնեն օրէնքներու
ընդդէմ իրենց հետադարձութիւնը կամ իրենց
ձեռնարկածութիւնը, և կը համապատասխանեն
իրենց վերադարձութեան որ կը նվազեցնէ ազ-
գամուկը մեղքին մօտայլ տարրին մէջ:
Այս է իմաստը բոլոր մեծ յեղափոխու-
թիւններուն, որոնք յայտնութիւն մըն են
պատմութեան ծոցին մէջ, ինչպէս նաև
իմաստը բոլոր աղիտաւոր և եղբրական
գէպքերուն, որոնք կը պարզուին անհատ
էակներու կեանքին մէջ: Նեոփ գաղտնաւոր
և անոր իշխանութեան վերաբերեալ յայտ-
նութիւնը նշան մըն է այն բանին, որուն
կը սպասէ աշխարհ, եթէ չուզէ կամ չը-
կարենայ կիրարկել քրիստոնէական ճշմար-
տութիւնը: Այդպէս է նաև ողեկէն կեանքի
օրէնքը: Եթէ ազատութիւնը չիրադարձէ
Քրիստոսի թագաւորութիւնը, անհրաժեշ-
տութիւնը կ'իրագործէ նեոփ թագաւորու-
թիւնը: Մահը կը յարձակի աստուածային
ճշմարտութեան եւ իմաստին համաձայն,
ինքզինք չիրագործող կեանքին վրայ:
Տարօրինակ յարակարծիքով մը անիմաստին
յաղթանակը կը յայտնէ իմաստի բարձրա-
ցում մը մեղաւոր տարրին մէջ: Ահա թէ
ինչո՞ւ մահը, ինչպէս նաև մարդուն մահը
քան թէ աշխարհին, չի նշանակեր մի-
միայն մեղքի արդիւնք մը և մութ ուժե-
րու գերակայութիւն մը այլ նաեւ զուգա-
հեռաբար՝ իմաստի յաղթանակ մը, աստ-
ուածային ճշմարտութեան ողեկուչում մը,
որ կը մերժէ սուտին յաւիտենական ըլլալը:

Ենթադրաբար խօսելով, Ֆէօտորֆի
իրաւունք ունի թելադրելու թէ աղէտը
վերջին Դատաստանին և վախճանին խուսա-
փելի պիտի ըլլար, եթէ մարդկութեան ժողո-
վուրդները իրարու միանային եղբայրաբար
հասարակաց գործին համար, որ է քրիս-
տոնէական ճշմարտութեան իրագործումը,
և բոլոր մեռնողներուն յարութիւնը: Բայց
մարդկութիւնը չափազանց հեռու խորացած
է սուտին և չարիքին ճամբաներուն մէջ,
և իր գատաստանը արդէն սկսած է: Ան-
բանաւոր և նահանջող (méonique) ազա-
տութիւնը արգելք կ'ըլլայ Ֆէօտորֆի
«Ծրագրին» իրագործման, որ ստորագնա-
հատած է, չափազանց լաւատեսութեամբ,
չարիքին ուժերը: Սակայն և այնպէս, բա-
րոյականի հրամայականը կը մնայ յաւիտե-

նութեան հաստատումը, և պիտի թարգման-
ուէր հետեւեալ տարազով. — Այնպէս մը
վարուէ որ յաւիտենական կեանքը բացուի
քեզի համար և դուռ հեռարձակես իր գորու-
թիւնը ամբողջ ստեղծագործութեան վրայ:

Բարոյականին գիտութիւնը պարտաւոր է
վախճանաբանական դառնալ: Անձնապաշտ
բարոյականին համար, մահուան և անմահու-
թեան հարցը կը դառնայ առաջնական. ան
ներկայ է կեանքի իւրաքանչիւր գործի (acte)
և իւրաքանչիւր երևոյթի մէջ: Մահուան
հանդէպ անդգալութիւնը և անոր մոռա-
ցումը, որոնք երևան կուգան ժթրէ և իրէ
գարեբու բարոյականներուն մէջ, ցոյց կու-
տան անձին և անոր յաւիտենական ճակա-
տագրին հանդէպ անդգալութիւն մը. անըզ-
գալութիւն որ կը տարածուի մինչև աշխար-
հին ևս ճակատագրին: Ծշմարտանքստեղծ հա-
մար, բարոյականը, որուն կեդրոնը մահուան
հարցը չի կազմեր, ոչ մէկ արժէք ունի,
և զուրկ է լրջութենէ և խորութենէ, թէ և
ան կրնայ գործել գատաստաններով և զը-
նահատումներով, բայց կը մոռնայ վերջ-
նական գատաստանը և գնահատումը, այ-
սինքն վերջին Դատաստանը: Բարոյականը
պէտք է զարգանայ ոչ միայն այս անվախ-
ճան կեանքի երջանկութեան եւ բարիին
հեռանկարով, այլ նաեւ անխուսափելի
մահուան, անոր վրայ տարուելիք յաղթա-
նակի, յարութեան եւ յաւիտենական կեան-
քի հեռանկարով: Ստեղծագործ բարոյա-
կանը կոչուած է ո՛չ միայն ժամանակաւոր,
անցողական, ազականացու արժէքներու
ստեղծագործութեան, որոնք կը նպաստա-
ւորուին գատաստանի, վախճանի, մահ-
ուան մոռացումով, այլ յաւիտենական,
անմահ, անփոփոխ արժէքներու ստեղծա-
գործութեան, որոնք կը նպաստաւորեն յաղ-
թանակը յաւիտենականութեան մէջ, և կը
պատրաստեն մարդը վախճանին:

Վախճանաբանական բարոյականը ամե-
նեւ չի յայտնէր գործունէութեան եւ
ստեղծագործութեան մերժում մը: Կրաւո-
րական յայտնութեան միտումներ կը
պատկանին անցեալին, անոնք կը յայտնեն
կեանքի անկում մը և լքում մը: Արդարեւ
չենք կրնար սպասել անգործ օնութեան (inac-
tion) մէջ, կարօտին, անձկութեան և սար-
սափին մէջ, վախճանի գալուստին, և աշ-
խարհի ու մարդկային անձին անհետացու-

մին: Վախճանաբանական բարոյականը, հիմնուած յայտնութենական փորձառութեան վրայ, կը պահանջէ ուրեմն մարդէն գործունէութիւն մը և անսովոր ուժգնութեամբ ստեղծագործութիւն մը: Քրիստոսի երկրորդ գալուստը կ'ենթադրէ պատրաստութիւնը վախճանին, վախճան մը, որ կախում պիտի ունենայ մարդուն ստեղծագործող գործունէութենէն և պիտի սահմանուած ըլլայ տիեզերական գործողութեան (processus) դրական արդիւնքներէն: Չենք կրնար այլևս սպասել կրաւորապէս ինչպէս Յիսուսի, նոյնպէս նաև Նեոի թագաւորութեան: Պէտք է գործունէական և ստեղծագործ կերպով մը կոռուի Նեոին թագաւորութեան դէմ, պատրաստելու համար Քրիստոսի թագաւորութեան պալուստը, զոր միայն ճշտուած պիտի յաջողին յափշտակել: Յայտնութենական մարդարէութիւններու կրաւորական յղացք մը պիտի համապատասխանէր նախասահմանութեան մը, ճակատագրապաշտութեան մը: Արդ, որդեգրել իրենց նկատմամբ այս կրաւորական նախասահմանութիւնը, զանոնք բանայնացնել, դանոնք իրաւականացնել (naturaliser) է: Ուրեմն է մարդկային ազատութեան և աստուածային նախասահմանութեան խորհրդաւոր հաշտեցումը: Եւ նկատել մեր յատուկ մահը կամ ամէն անհատի մահը այդ կերպարանքին տակ, այսինքն իբրև թէ գործուած ըլլար նախասահմանեալ, ճակատագրական, բնական իրողութեամբ մը, ինչպէս նոյն սխալին մէջ:

Պէտք է ընդունիլ մահը լուսաւոր եւ ազատ կերպով մը, առանց ընդվզելու անոր անիմաստութեան դէմ. բայց այս ընդունելութիւնը կը համապատասխանէ ճշգրտորէն ոգիի ստեղծագործ գործունէութեան մը: Շինծու գործունէութիւն մը գոյութիւն ունի, որ մահուան դէմ կ'ելլէ և կը մերժէ զայն ընդունիլ. ան կը ծնի անհանդուրժելի տառապանքներ: Եւ վաւերական գործունէութիւն մը կայ որ կը ներկայացնէ մահուան վրայ յաւիտենութեան յաղթանակ մը: Ի վերջոյ, գործունէական ոգին չի վախնար մահէն, սարսափը և անձկութիւնը, զորս ան կը զգայ անհունորէն, աւելի մեծ են քան անոնք զորս կը ներշնչէ մահը: Ան որ կը մերժէ կրաւորապէս համակերպիլ մահուան, նուազ կը վախնայ անկէ քան զժոխքէն և յաւիտենական չարարանքներէն: Արդարեւ, փորձարկելով անոր յաւիտենութիւնը, գործունէական ոգին, մահը կը նկատէ արտաքին իրողութիւն մը միայն:

Բայց մարդս անձկութիւն մը կը զգայ յաւիտենական դատաստանին և վախճանին հանդէպ, զորս կը կապէ իր յատուկ ստեղծող ճիւղերուն: Եւ մենք կը բախինք հոս հոգեբանական շարակարծիքին, որ շատերուն համար կը մնայ անձանթ կամ անիմանալի:

Ներքնապէս և անմիջական կերպով, իր քայքայելիութիւնը և իր յաւիտենականութիւնը ապրող գործունէական ոգին, կրնայ ո՛չ միայն չվախնալ մահէն, այլ կրնայ նոյն իսկ զայն ըրձալ, և նախանձիլ անոնց՝ որոնց համար մահը ամէն բանի վախճան մը կը գնէ: Սխալ և մակերևութական է կարծել թէ անմահութեան վրայ հաւատքը միշտ միսիթարիչ է, և թէ ան էակաները կը գնէ նախանձելի և առանձնաշնորհեալ կացութեան մը մէջ: Որովհետեւ եթէ ան կը բերէ խաղաղեցում մը, որ կը նպաստէ կեանքին, կը բեռնաւորէ նաև զայն անսահման պատասխանատուութեամբ մը: Ուրեմն իրաւամբ կրնանք ըսել թէ անհաւատները կը թիթեցնեն իրենց կեանքը բեռէ մը, զոր կը կրեն հաւատացեալները: Որովհետեւ այն գաղափարը թէ իրենց անիմաստ կեանքը ենթարկուած չէ իմաստի դատաստանին, արդէն միսիթարութիւն մըն է: Եւ արդարեւ, անոր հանդարտութեան և անոր չափազանց մեծ դիւրութեան համար է որ անհաւատութիւնը մեզի կասկածելի կը թուի: Ընդարիտը ըսելու համար, անհանդուրժելի և ծայրահեղ անձկութիւնը չէ այն, զոր մահը կը պատճառէ, այլ այն, զոր կը ստեղծէ զժոխքին և մահուան դադարը, բերածն է, որուն կը յանգի մահուան հարցը անխուսափելիօրէն: Մահուան վրայ տարուած յաղթանակը վերջինը չէ. ասիկա տակաւին շատ կը հակի դէպի ժամանակը: Վերջին և վճռական յաղթանակը զժոխքին վրայ տարուած յաղթանակն է, որ ամբողջութեամբ կը հակի դէպի յաւիտենութիւն: Այսպէս Ֆեօտորֆի առաջարկած՝ մեռելները կեանքի կոչելու պարտականութենէն աւելի մեծ ու արմատական պարտականութիւն մը կայ, որ կը կայանայ զժոխքը յաղթահարելուն մէջ: Գերազոյն նպատակը որուն պէտք է ձգտի բարոյականը, ստեղծագործ ազատագրումն է բոլոր անոնց, որ կը տառապին և կը կրեն չարչարանքները՝ ժամանակաւոր կամ «յաւիտենական»։ ազատագրում մը, առանց որուն իրագործումին, Աստուծոյ թագաւորութիւնը չի կրնար հաստատուիլ:

(Վ.Էրջ)

ՊԵՏԻԱՅԷՅ

Թարգ. Կ. ՍԻԿ. ՄԿՐՏԻԶԱՆ